

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ ВІСНИК

4(30) / 2018

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Рекомендовано
до друку Вченою радою Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського. Протокол № 4 від 06 травня 2019 р.

Київ – 2019

Воєнно-історичний вісник: Збірник наукових праць Національного університету оборони України. – К.: ЦП «Компринт», 2019. – Вип. 4(30). – 184 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Веденєєв Д. В., доктор історичних наук, професор
Капелюшний В. П., доктор історичних наук, професор
Карпов В. В., доктор історичних наук
Лисенко О. Є., доктор історичних наук, професор (заступник голови)
Мухамеджанова С. Ш., доктор історичних наук, професор (Республіка Казахстан)
Потильчак О. В., доктор історичних наук, професор
Сидоров С. В., доктор історичних наук, професор
Франц М., доктор габілітований, професор (Республіка Польща)
Фурман І. І., доктор історичних наук, доцент (заступник голови)
Шевчук В. П., доктор історичних наук, професор (голова)
Телелим В. М., доктор військових наук, професор
Семон Б. Й., доктор технічних наук, професор
Вайченоніс Й., доктор філософії, професор (Республіка Литва)
Чорний В. С., доктор філософських наук, професор
Грицюк В. М., кандидат історичних наук, доцент
Даценко О. М., кандидат історичних наук, доцент
Печенюк І. С., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Пилявець Р. І., кандидат історичних наук, доцент
Резнік В. І., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

РЕДАКЦІЯ:

Редактор: *Шевчук В. П.*, доктор історичних наук, професор
Заступник редактора: *Фурман І. І.*, доктор історичних наук, доцент
Заступник редактора – відповідальний секретар: *Печенюк І. С.*, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Засновник – Національний університет оборони України

Виходить – 4 рази на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію збірника – Серія КВ № 17864-6724Р від 30.05.2011 р.

Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України збірник включений до

Переліку наукових фахових видань України (наказ від 21 листопада 2013 року № 1609)

Вид видання – збірник наукових праць

Сфера розповсюдження – загальнодержавна

Адреса редакції:

Київ-49, Повітрофлотський проспект, 28

Телефон для довідок: 271-09-88, 21-517

ЗМІСТ

Дослідження, повідомлення

<i>Джафаров М.</i> Роль таємних організацій в експансії Передньої Азії західними державами в епоху Пізнього Середньовіччя	5
<i>Бабенко Р.В.</i> Формування окупаційної влади Золотої Орди на території Русі	9
<i>Синицький П.Е.</i> Хронологія обмеження української автономії у складі Російської держави (друга половина XVII–XVIII ст.)	15
<i>Фалько С.А.</i> Поставки зброї з Європи і США в Азію в другій половині XIX – на початку XX ст.: порівняльний аналіз	20
<i>Лосєв О.С.</i> Особливості підготовки офіцерів воєнного часу в збройних силах Австро-Угорщини та Росії в роки Першої світової війни	32
<i>Вербовий О.В.</i> Історія Глухівського загону Сумського партизанського з'єднання під командуванням П.Л. Кульбаки (1941-1944 рр.)	42
<i>Варакута В.П., Хлиманцов Т.В., Кумпан А.А.</i> Малоизвестные факты и мифы Второй мировой войны	50
<i>Веденєєв Д.В.</i> Структура й функції органів контррозвідального захисту на визволеній від нацистів території України (1943–1944 рр.)	61
<i>Сало А.Я., Пашкова О.О., Бедзай І.В.</i> Протистояння 10-ї морської авіаційної бригади Військово-Морських Сил Збройних Сил України підрозділам російських окупаційних військ у ході окупації Автономної Республіки Крим (лютий–квітень 2014 р.)	67
<i>Красота І.В.</i> Історія формування 48-ї інженерної бригади та її застосування під час виконання основних завдань інженерного забезпечення в ході антитерористичної операції на Сході України	73

Військово-соціалне управління

<i>Мамедов А.А.</i> Інформаційно-психологічний вплив Монгольської імперії на війська противника (перша половина XIII ст.)	81
<i>Філіпов В.К.</i> Феномен лідерства в умовах соціальних змін сучасного життя	85
<i>Підпригора І.І.</i> Особливості організації інформаційно-пропагандистського забезпечення в Збройних силах СРСР і Російської Федерації в локальних війнах другої половини XX століття (закінчення)	92

Історія науки і техніки

<i>Печенюк С.І.</i> Бойова залізнична техніка: понятійно-категорійний апарат	99
<i>Чорний В.С.</i> Радянсько-фінська війна 1939 року: уроки для України	105
<i>Печорін О.М., Наумов В.І.</i> Основні принципи бойового застосування з'єднання Десантно-штурмових військ Збройних Сил України в сучасних умовах (за досвідом дій 1-ї кавалерійської (аеромобільної) дивізії збройних сил США в операції “Плейку”)	115
<i>Рязанов В.В.</i> Аналіз факторів, що впливають на протистояння безпілотної та пілотованої авіації та сил протиповітряної оборони в локальних війнах і конфліктах другої половини XX – початку XXI сторіч	118

Історія війн і воєнного мистецтва

<i>Чірікалов О.С.</i> Евакуація військ (сил) Антанти на Середземному морі в 1915–1916 роках	125
<i>Пилявець Р.І., Сидоров С.В., Свинарєнко В.В.</i> «Бійня» на Соммі в 1916 році	131
<i>Вознюк Ю.С., Валянський М.А.</i> Танкова битва під Бродами у червні 1941 року (закінчення)	139
<i>Фурман І.І., Печенюк І.С.</i> Дії італійських надмалих підводних човнів на Чорноморському театрі воєнних дій під час німецько-радянської війни	145
<i>Московчук Д.Ю.</i> Застосування авіації в інформаційно-психологічному протистоянні під час війн і збройних конфліктів	149
<i>Гайдарли Г.С.</i> Способи і тактичні прийоми виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів (за досвідом виконання завдань інженерними підрозділами Збройних Сил України в Ісламській Республіці Афганістан у травні 2010 – листопаді 2011 рр.)	157
Книжкова полиця, рецензії	163
Резюме (англійською мовою)	170
Алфавітний покажчик матеріалів, надрукованих у збірнику в 2018 році	179
До відома авторів	181

55. Силин А. С. Экспансия Германии на Ближнем Востоке накануне первой мировой войны (1908 – 1914 гг.) – М., 1976. – 360 с.
56. Симанский П. Н. События на Дальнем Востоке предшествующие русско-японской войне (1891–1903 гг.) Ч. 1. Борьба России с Японией в Корее. – Спб., 1910. – 304 с.
57. Тер-Оганов Н. К. Персидская казачья бригада 1879–1921 гг. – М.: Институт востоковедения РАН, 2012. – 352 с.
58. Унтербергер П. Ф. Несколько слов о военной реформе в Японии // Инженерный журнал. – 1883. – № 3. – С. 355–376.
59. Фалько С. А. Військово-інструкторська місія в під керівництвом полковника К. В. Церпіцького в 1884 р // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2016. Вып. 109. (№6) С. 106–115.
60. Фалько С. А. З історії військової модернізації на Сході в другій половині XIX ст.: діяльність інструкторських місій Військового міністерства Російської імперії в Азії // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2018. – Випуск 130. (№ 3) – С. 141–151.
61. Федоров В. Г. Вооружение русской армии в Крымскую кампанию. – СПб.: типо-литография С.Н. Цепова, 1904. – 206 с.
62. Франкини В. А. Записка о персидской армии генерал-майора Франкини от 20 сентября 1877 г. // Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. – Вып. 4. – 1883. С. 1–34.
63. Хохлов А.Н. Англо-франко-китайская война (1856–1860 гг.) и вопрос о помощи России Китаю // Документы опровергают. Против фальсификации истории русско-китайских отношений / Отв. ред. С.Л. Тихвинский. – М., 1982. – С. 284–340.
64. Хохлов А.Н. Попытки укрепления маньчжурских войск в Китае во второй половине XIX – начале XX в. // Вопросы истории и историографии Китая: сб. ст. – М., 1968. – С. 203–244.
65. Хренков А.В. Россия и Эфиопия: развитие двухсторонних связей (от первых контактов до 1917 г.). – М., 1992. – 200 с.
66. Цыпкин Г.В., Ягья В.С. История Эфиопии в новое и новейшее время. – М., 1989. – 405 с.
67. Морозов Е.В. Российской-эфиопское военное сотрудничество в конце XIX века. Поставки российского оружия в Эфиопию // Научные проблемы гуманитарных исследований. Вып.10(1). История исторические науки. – Пятигорск, 2011. – С.76–82.

Отримано: 17.02.2019 р.

УДК 355.231.3:94(436+47)“1914/1918”

Лосев О.С., асистент кафедри сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів)

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ВОЄННОГО ЧАСУ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ АВСТРО-УГОРЩИНИ ТА РОСІЇ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті висвітлено особливості підготовки офіцерів воєнного часу (резерву/запасу) в роки Першої світової війни у збройних силах ворогуючих сторін – Австро-Угорської монархії та Російської імперії. Розглянуто питання комплектування офіцерського корпусу у воєнний час, особливості підбору та вимоги до кандидатів, зміст і характер їх підготовки. Описано систему військових звань і рангів, які присвоювали кандидатам в офіцери (офіцерам воєнного часу), по мірі проходження ними фахової підготовки та змін, що відбулися у воєнний час.

Ключові слова: збройні сили Австро-Угорщини, збройні сили Російської імперії, Перша світова війна, комплектування офіцерського корпусу, підготовка офіцерів воєнного часу, офіцери резерву, кадети й аспіранти резерву.

Постановка проблеми. У сучасній українській історіографії, за деякими незначними виключеннями, майже не приділяється уваги висвітленню питань фахової підготовки офіцерського складу ворогуючих армій часів Першої світової війни. Хоча, у складі цих армій воювали й

українці, які набули певного досвіду, який згодом утілювали в розбудову національних збройних сил (далі – ЗС). Не секрет, що абсолютна більшість офіцерів Галицької армії проходили службу в ЗС Австро-Угорщини та мали бойовий досвід Першої світової війни, так само як абсолютна більшість старшинського (офіцерського) складу Армії Української Народної Республіки (далі – УНР) походила з Російської імператорської армії. Разом з тим, слід зазначити, що у своїй більшості це були офіцери, які мали підготовку й отримали звання в умовах воєнного часу. Саме тому, на нашу думку, важливим для воєнно-історичної науки є порівняння систем і стандартів фахової підготовки офіцерів резерву/запасу ЗС Австро-Угорщини та Російської імперії.

Аналіз досліджень і публікацій. Одним із найінформативніших, доступних у мережі інтернету ресурсів, що присвячені ЗС Австро-Угорщини в роки Першої світової війни, є електронний ресурс: The Austro-Hungarian Army 1914–18, заснований на даних досліджень британського полковника Джона Фредеріка Диксон-Наттала, та присвячений військово-польовій пошті. Не дивлячись на вузьку тематику ресурсу, на сайті досить розгорнуто представлена структура ЗС Австро-Угорщини, та подано інформацію про систему підготовки офіцерів напередодні та в роки Першої світової війни, у т. ч. і підготовку офіцерів воєнного часу. Фундаментальною працею, написаною на багатому джерельному матеріалі – донесеннях статистичного відділу Генерального штабу Австро-Угорської армії – є 7-томне дослідження «Остання війна Австро-Угорщини» (Österreich-Ungarns Letzter Krieg), що видане у Відні упродовж 1931–1938 рр. Паралельно з основним виданням 7-томника, окремо видавалися додатки, присвячені конкретним проблемам збройних сил, воєнній економіці, статистиці, окремим операціям війни, з точки зору австрійської сторони. У цій статті ми посилаємося на додатки, і таблиці до 2-го і 7-го томів зазначеної праці. Ще одним джерелом, на жаль, не позбавленим певних недоліків, є фундаментальна праця, що складається з двох частин «Вооруженные силы Австро-Венгрии», що видана Головним управлінням Генерального штабу Російської імператорської армії у 1912 р. У першій частині цієї праці подається інформація про систему підготовки офіцерського складу, зокрема і підготовку офіцерів резерву, у ЗС Австро-Угорщини. Подаються певні статистичні дані по збройним силам загалом.

Із досліджень про систему підготовки офіцерів воєнного часу в роки Першої світової війни, слід відмітити працю радянського і російського воєнного історика Олександра Георгійовича Кавтарадзе «Военные специалисты на службе Республики Советов 1917–1920 гг.», що вийшла в 1988 р. У праці наведено й проаналізовано статистичні дані з військових архівів колишньої Російської імператорської армії та роботи інших спеціалістів, розрахунки кількості підготовлених офіцерів воєнного часу. Цікаво, що дані корелюють з інформацією по втратам і воєнній статистиці у роки війни відомого російського воєнного історика-білоемігранта, генерал-лейтенанта Російської імператорської армії, начальника штабу 7-ї армії, професора Миколаївської академії Генерального штабу Миколи Миколайовича Головіна. М. Головін, незадоволений статистичними розрахунками втрат і мобілізаційних зусиль Росії у Першій світовій війни, здійсненими у Радянському Союзі, провів власні розрахунки, які ми процитуємо у цій статті. Також цікавою є думка М. Головіна, як військового спеціаліста, щодо ефективності підготовки офіцерів воєнного часу. Більш відверто оцінив зусилля російського військового міністерства інший російський генерал-лейтенант, також білоемігрант барон Олексій Павлович Будберг. У цій статті є його оцінка. Однією з фундаментальних праць, присвячених офіцерському корпусу Російської імператорської армії, є праця відомого російського воєнного історика Валерія Миколайовича Суряєва «Офицеры русской императорской армии 1900–1917», що вийшла в 2012 р. Ще однією інформативною працею є стаття російського історика Ігоря Артуровича Уварова «Подготовка офицеров российской армии в годы Первой мировой войны», що вийшла в 2011 р. У цій статті приводяться дані про програми підготовки, дисципліни, навчальні години, що відводилися у військово-навчальних закладах на підготовку офіцерів воєнного часу. Також, слід згадати колективну працю російських істориків Олексія Юрійовича Безугольного, Миколи Федоровича Ковалевського та Валерія Євгеновича Ковальова «История военно-окружной системы в России 1862–1918», що вийшла в 2012 р. Автори наводять аргументовані факти та пояснюють причини змін у російській концепції підготовки офіцерів воєнного часу.

Мета статті полягає у порівнянні систем фахової підготовки офіцерів воєнного часу (резерву/запасу) у збройних силах Австро-Угорщини та Росії в роки Першої світової війни.

ДОСЛІДЖЕННЯ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Виклад основного матеріалу. До оголошення мобілізації армії Російської імперії й Австро-Угорської монархії існували в штатах мирного часу. Мирний штат армії Австро-Угорщини становив 450 тис., а Росії – 1423 тис., відповідно офіцерський склад – 36 тис. і 43,371 тис. осіб. З початком мобілізації до армій було призвано мільйони військовозобов'язаних. Так, по закінченню мобілізації австро-угорська армія налічувала 3,35 млн. солдатів, а російська – 3,915 млн. [1, с.95]. Загалом, за роки війни в Австро-Угорській монархії було мобілізовано 8 млн. осіб, а в Російській імперії – 15 млн. 350 тис. Зрозуміло, що така кількість мобілізованих потребувала значного збільшення офіцерського складу самих армій. Уже після мобілізації призвано із запасу/резерву, пенсій, відставок та ін. певний офіцерський контингент. Для зручності, у *табл. 1* наведено дані за ці армії:

Таблиця 1

Дані про кількість офіцерів і військових чиновників в армії мирного часу та призваних із запасу по мобілізації до австро-угорської та російської армій [2; 8, с.19]

Країна	Кількість офіцерів і військових чиновників в армії мирного часу	Призвано із запасу по мобілізації	Разом
Австро-угорська армія [2]	36000	54000	90000
Російська імператорська армія (станом на 01.01.1914 р.) [8, с.19]	43371	36629	80000

Примітка: дані включають дострокові випуски із військово-навчальних закладів, яким присвоєно офіцерське звання.

Перебіг перших військових операцій зруйнував сподівання на швидке закінчення війни, а втрати вражали уяву, особливо серед офіцерського корпусу. Австро-угорська армія вже на кінець 1914 р. тільки вбитими, пораненими та полоненими втратила 21483 офіцера, і ще 11287 – через хворобу, тобто майже увесь офіцерський корпус мирного часу, або 36,4% від усіх мобілізованих офіцерів. Для зручності, у *табл. 2* наведено дані про втрати із числа офіцерського корпусу австро-угорської армії упродовж війни:

Таблиця 2

Дані про втрати із числа офіцерського корпусу австро-угорської армії [3]

Роки	Загиблі	Поранені	Хворі	Полонені	Всього
1914	4827	11950	11287	4706	32770
1915	4428	14429	24251	8345	51453
1916	2449	8401	19217	7023	37090
1917	1928	5889	20522	2783	31132
1918	1776	4123	19821	12063	37753
Разом	15408	44802	95098	34920	190288

У російській армії справи виглядали не краще, зрештою, як і в усіх інтенсивно воюючих сторін конфлікту. Протягом 1914–1915 рр. вбитими, пораненими та полоненими було втрачено 54300 офіцерів. Кількість хворих зазначена на початок бойових дій і до кінця грудня 1916 р. склала 61555 осіб. Загалом, масштаби втрат серед офіцерів російської армії за час війни, можемо побачити в *табл. 3*:

Таблиця 3

Дані про втрати із числа офіцерського корпусу російської імператорської армії [1, с. 194]

Роки	Загиблі, поранені	Хворі	Полонені	Всього
1914	53000	61555	13000	66000
1915				
1916	24500		2000	26500
1917 (станом на 01.10)	12500	27285	2000	14500
Разом	90000	88836	17000	180536

Примітка: дані щодо хворих, посилаючись на роботу доктора Аврамова, М. Головін пояснює такі високі показники «захворюваності» серед офіцерів у 1917 р. революційними подіями.

Все це спонукало пришвидшити підготовку офіцерських кадрів в арміях країн – учасниць Першої світової війни. До офіцерського корпусу почали потрапляти категорії громадян, які раніше не допускалися через стан здоров'я, соціальний статус, неповну середню освіту та ін. Саме на категорію офіцерів воєнного часу припав основний тягар війни. Тут треба виокремити проблему, зокрема під час війни продовжували діяти військові навчальні заклади, в яких, хоча і за скороченою програмою, але надавалася більш-менш достатня військова освіта, і набір до них здійснювався за певними вимогами до абітурієнтів. Ми ж у цій статті, зосередимо увагу саме на прискореній підготовці офіцерського складу і тих механізмів і засобів, за якими вона здійснювалася. Тому із загального числа офіцерів, які пройшли підготовку протягом Першої світової війни в російській та австро-угорській арміях, виокремимо тільки тих, хто пройшов саме прискорену підготовку. Таких у Російській імператорській армії було близько 220 тис. осіб [4, с.28], а в австро-угорській армії – близько 160 тис. осіб. Загалом, здійснити розрахунки по австро-угорській армії дуже проблематично, зважаючи на брак джерел і особливості присвоєння першого офіцерського звання – лейтенант, про що йтиметься нижче. Тому зазначена цифра близько 160 тис. осіб охоплює лише тих, хто пройшов підготовку і отримав офіцерське звання до кінця існування двоєдиної монархії.

Отже, розпочнемо з армії Австро-Угорщини. Для початку, коротко оглянемо процес підготовки офіцерів резерву у мирний час. Військовими законами, починаючи з 1867 р. (остання редакція 1912 р.), передбачалася можливість пройти прискорену підготовку в армії й отримати військове звання офіцера резерву (до 1908 р.), або кандидата в офіцери резерву – фенріха резерву (після 1908 р.). Для цього, кандидат мав би мати певний освітній рівень (атестат про середню освіту), або скласти додаткові іспити при школах кадетів, якщо середня освіта була незакінченою, а також відповідати вимогам, що висувалися до стану здоров'я [6, с.166]. Такий кандидат міг погодитися на однорічну добровільну службу в армії (обов'язкова строкова служба тривала 2–3 роки), і за умови успішного проходження служби, навчання і складання іспитів, отримати звання кандидата в офіцери резерву. Згодом він мав пройти низку військових зборів, які зараховувалися як певний ценз служби у резерві, та отримати омріяне звання офіцера резерву (до 1908 р.). Загалом, це займало 2–3 роки. Цей термін дозволяв оцінити різні аспекти особистості кандидата в офіцери резерву. Піднімаючи «планку» вимог до кандидатів, військове міністерство після 1908 р. виключило можливість отримати статус офіцера резерву, без отримання відповідної військової освіти та служби на посаді. Загалом, за даними 1912 р., щорічно до лав збройних сил вступало близько 6,5 тис. «однорічників», 75% з яких успішно здавали іспити [5, с.30]. Тут треба згадати певну особливість військової освіти в Австро-Угорщині. Основним джерелом поповнення кадрового офіцерського складу двоєдиної монархії були школи кадетів, які, відповідно до назви, здійснювали підготовку саме кадетів – кандидатів в офіцери. Після випуску ці кандидати мали відслужити певний термін у підрозділах, отримати схвальні характеристики офіцерського корпусу, і тільки після цього отримували первинне офіцерське звання «лейтенант». «Повноцінними» офіцерами ставали лише випускники (при успішному складанні випускних іспитів) військових академій, проте вони покривали лише $\frac{1}{3}$ вакансій в офіцерському корпусі, решту давали школи кадетів [6, с.161].

Підготовка «однорічника» у мирний час відбувалася таким чином: спочатку він проходив звичайну 8-тижневу підготовку у стройовій частині, потім з 1 грудня до 1 червня їх збирали в спеціальні школи – «школи офіцерів резерву», що функціонували при всіх полках спільної армії і ландверу, у частинах гонведу – при управліннях округів гонведу, в кавалерії і артилерії – при штабах бригад та ін., де проходили навчання за програмою скороченого курсу військових предметів кадетських шкіл. Зазвичай, очолювали такі школи відряджені з військ офіцери у ранзі гауптмана. Характер навчання був суто практичним [5, с.172]. Після успішного складання іспитів з теоретичних і практичних дисциплін, «однорічники» отримували звання «титулярного фельдфебеля» (з 1909 р. – «кадет-аспірант резерву», з 1912 р. – «кадет резерву»), і поверталися до своїх частин. Як правило, до 1 січня вони очікували присвоєння звання «фенріх резерву». Після того, звільнившись у резерв, упродовж наступних трьох років, при проходженні обов'язкових військових зборів, вони отримували звання «лейтенант резерву». До 1908 р. присвоєння звання «лейтенант резерву» здійснювалося після успішного складання іспитів і першого проходження зборів (протягом 1–2 років після завершення служби). Якщо «однорічник» не зміг скласти ви-

пускнуго іспиту, його залишали на другій рік служби, але вже повністю за казенний кошт. Коли й після повторного курсу він не зміг скласти іспиту, його звільняли в запас на загальних підставах у званні унтер-офіцера.

Цікавим є й правовий статус, або ранг, кандидатів в офіцери. Відповідно до імперського «Табелю про ранги», до 1909 р. кадетам і фенріхам надавався статус унтер-офіцерів, при цьому вони могли виконувати обов'язки молодших офіцерів. Тобто, маючи однаковий правовий і службовий статус, могли займати вищі від унтер-офіцерів посади. Враховуючи зазначене і маючи на меті покращення статусу кандидатів в офіцери, з 1909 р. кадетів і фенріхів підвищили до рівня XII-го рангу, тобто їх статус юридично був оформлений як проміжний між унтер-офіцерами й офіцерами. Перше офіцерське звання відповідало XI-у рангу, а унтер-офіцери взагалі, перебували поза рангами [7].

У воєнний час, на початку 1915 р., були внесені певні зміни до програм підготовки офіцерів резерву. По-перше, змінилися вимоги освітнього рівня. Якщо до війни він мав відповідати рівню гімназії чи реальної школи (8 класів), то тепер його знизили до рівня 6 класів. По-друге, на додаток до існуючих кадетських шкіл було відкрито велику кількість шкіл офіцерів резерву (Reserveoffiziersschulen), де діяла уніфікована система підготовки для військ, ландверу (територіальної оборони) і ландштурму (ополчення). Протягом війни школи офіцерів резерву діяли при всіх піхотних, кавалерійських, артилерійських полках, полках ландверу і гонведу, Тірольських імператорських стрільцях, при всіх батальйонах егерів, саперів, піонерів. Крім того, окремі школи мали залізничники, авіаційна, інтендантська, санітарна й продовольча служби. Школи діяли при всіх управліннях корпусів і військових навчальних закладах. Свої школи офіцерів резерву мали і добровольчі з'єднання, у т. ч. Польські легіони і Легіон Січових стрільців. Як уже зазначалося, вся система підготовки була уніфікована. Були розроблені єдині підручники і посібники. По-третє, для піхоти, егерських батальйонів і санітарних служб строк підготовки скоротили до 12 тижнів: 6 тижнів початкової підготовки у навчальному підрозділі (ерзац-депо), і 6 тижнів інтенсивної (в основному практичної) підготовки у школі офіцерів резерву. Випускників шкіл офіцерів резерву могли включити відразу після їх закінчення у маршові поповнення або кращих із них використати як інструкторів у ерзац-депо. По-четверте, для кавалерії, артилерії та технічних військ передбачалась «подовжена» підготовка до 16 тижнів: 8 тижнів початкової підготовки в ерзац-депо і 8 тижнів інтенсивної підготовки у школі офіцерів резерву. Програма 8-тижневої підготовки у школі офіцерів резерву поділялася так: 4 тижні інтенсивної фахової підготовки і 4 тижні для піхотної підготовки. Випускникам шкіл офіцерів резерву присвоювали звання «кадет-аспірант» (Kadettaspirant), після чого випускник, після двомісячного перебування у складі свого підрозділу на фронті, набував право на отримання чергового звання «кадет резерву». У подальшому, за вислужним цензом на фронті або в тилу, випускник міг отримати чергове звання «фенріх резерву», і лише після цього отримати звання «лейтенант резерву».

Ще однією новацією стало розширення категорії «добровольців». З'явилося поняття доброволець воєнного часу (Kriegsfreiwillige). Як правило, до цієї категорії належали особи, які в мирний час не могли призватися в армію за віком, станом здоров'я (під час війни ця вимога значно спростилася), чи з інших обставин, не пов'язаних з політичними або кримінальними причинами. На добровольців воєнного часу поширювалися всі правила і вимоги, що стосувалися однорічних добровольців. Після оголошення демобілізації такі категорії безумовно звільняли зі служби. Крім того, найбільш заслужених унтер-офіцерів резерву, нагороджених медалями за хоробрість, чий соціальний, освітній, моральний та ін. рівень вважався відповідним, розглядали як кандидатів на надання статусу однорічних добровольців, що в подальшому було підставою для отримання офіцерського чину.

Під час війни офіцерський склад збільшувався, насамперед за рахунок підготовки офіцерів резерву. Станом на кінець 1915 р. чисельність офіцерського складу сягнула 130 тис., а станом на 1 жовтня 1918 р. – 188 тис. осіб, з яких лише до 35 тис. особи дійсної служби, тобто тих, які отримали повноцінну військову освіту до війни, або пройшли скорочену підготовку під час війни. Це в жодному разі не означає, що офіцерами дійсної служби почали «нехтувати», просто їх явно не вистачало, враховуючи те, що більшість із них пішли на підвищення через збільшення збройних сил, або направлені в навчальні підрозділи для підготовки призовників. Основний тягар виконання бойових завдань на фронті у підрозділах ланки рота-батальйон ліг на плечі цивільних людей у військових одностроях – офіцерів резерву. За роки війни жоден із них не був

підвищений у званні вище гауптмана резерву. Проте, навіть за таких скрутних умов, система чинила спротив присвоєнню офіцерського статусу особам з нижніх чинів і унтер-офіцерів, які своєю хоробрістю й особистими якостями доводили право на керівництво підрозділами рівня взвод–рота. Вже у 1915 р., виходячи з катастрофічної нестачі в офіцерах, було введено звання «офіцірштельфертретер» – для унтер-офіцерів (вище за штабс-фельдфебеля, штабс-вахтмістра, штабс-фейерверкера), що дозволило займати молодші офіцерські посади, але не давало права на підвищення до офіцерського звання. Цікавим є те, що в Галицькій армії за схожих обставин запозичили систему колишньої цісарсько-королівської армії, запровадивши звання «містоофіцер».

А як відбувався процес підготовки офіцерів резерву у російській армії? Для того, щоб стати офіцером, існувало декілька можливостей. По-перше, маючи атестат про повну середню освіту, можна було вступити в будь-яке військоve училище і отримати звання після його закінчення. Для тих, хто мав неповну середню освіту (відсутність атестату) можна було вступити у юнкерське училище (з 1910 р. – переформовані у військові училища), випускники якого також ставали офіцерами. У такі навчальні заклади приймали представників усіх соціальних станів, включно з нижніми чинами (солдатський і унтер-офіцерський склад). По-друге, нижні чини, які відзначилися під час військових дій, могли підвищитися в офіцери з правом досягнути звання штабс-капітана/штабс-ротмістра (відповідало гауптману/рітмайстеру в австро-угорській армії). Цю можливість широко використовували у воєнний час. У мирний час кожен нижній чин, який закінчив строкову службу в званні унтер-офіцера, мав право вступати до військового або юнкерського училища. По-третє, маючи атестат про повну середню освіту, можна було вступити на військову службу «солдатом-вольноопределяющимся» тобто добровольцем, прослужити рік і скласти іспит на чин прапорщика запасу. Після цього складали іспит за курс військового училища і отримували чин підпоручика запасу, тоді з'являлася можливість зарахування на службу. Такі офіцери мали рівні права з випускниками військових училищ [8, с.14-15]. Теоретично, саме цей пункт можна розглядати як шлях підготовки офіцерів воєнного часу (резерву, за центральноєвропейською класифікацією). Початком створення інституту офіцерів воєнного часу слід вважати додаток до «Уставу 1874 р. Про загальний військовий обов'язок», який був опублікований у 1886 р. як «Тимчасове положення про прапорщиків запасу піхоти та кавалерії». Саме цим положенням передбачалося добровільне складання іспитів нижніми чинами згідно пільг по освіті 1-го розряду (тобто ті, які мали середню і вищу освіту), і вступу на службу як «вольноопределяющимся». Така форма служби передбачала пільги у строках служби (як дійсної, так і в запасі), і право вступу на службу у 17 років. Була і важлива примітка: особи, які вчинили злочин та були засуджені і позбавлені прав вступати на державну службу, а також ті, що були визнані винними у крадіжках і шахрайстві, не допускалися до вступу як «вольноопределяющимся». Недостатня кількість освічених людей в імперії (загальний відсоток чоловіків і жінок із середньою та вищою освітою серед населення імперії складав 1,1%) [1, с.52], та пільги для широких категорій освічених людей фактично не могли значно вплинути на результати в плані підготовки офіцерів воєнного часу. У цьому питанні Російська імперія значно відставала від Австро-Угорщини. Військовим законом 1912 р. внесено деякі зміни у пільги «по освіті», збільшивши строк служби «вольноопределяющимся» при умові складання ними іспиту на прапорщика, з 12 на 18 місяців, скоротивши строк перебування у запасі. При цьому кандидат мав право обирати, як саме він проходитиме службу – увесь строк одразу, або 15 місяців поспіль, а згодом, за рік ще 3 місяці [1, с.56].

Як відбувалася ця служба? Вступ на службу – 1 липня, 4 місяці – первинна військова підготовка, 4 місяці – табірні збори у своїй частині як унтер-офіцер, далі підготовка на спеціальних курсах (командних) до іспиту на прапорщика, складання іспиту та присвоєння чину прапорщика, останні місяці – служба як молодшого офіцера при частині.

Ще напередодні Першої світової війни царський уряд усвідомлював, що наявна військово-освітня система не зможе підготувати необхідну кількість офіцерів на випадок війни. У 1910–1911 рр. при Головному управлінні військово-навчальних закладів (далі – ГУ ВНЗ) діяла секретна комісія («Особое совещание»), яка розробила план прискореної підготовки офіцерів воєнного часу у військових училищах. Передбачалося при кожному училищі організувати 8-місячні прискорені курси підготовки [9, с.156]. У ході підготовки до Великої війни в 1912 р. цар Микола II підписав наказ на випадок мобілізації про прискоренні випуски Пажеського корпусу, вій-

ських та спеціальних навчальних закладів.

Проте, докорінні зміни у питанні підготовки офіцерів резерву відбулися вже в часи Першої світової війни. Напередодні мобілізації, 12.07.1914 р., на місяць раніше строку, офіцерами стали 2831 особа (з тих, хто закінчував навчання в військових навчальних закладах), а з оголошенням мобілізації 18 липня, були призвані офіцери з запасу і відставки, що дозволило збільшити чисельність офіцерського складу до 80 тис. осіб. При цьому, некомплект офіцерів у російській армії ще в квітні 1914 р. складав 3380 осіб. З 24 серпня до 1 грудня 1914 р. відбулося ще три дострокових випуски офіцерів різних родів військ кількістю 3404 особи [4, с.24] ще у званні підпоручиків, тобто з правами офіцерів мирного часу. Але великі втрати офіцерського складу і збільшення масштабів війни, що обумовило необхідність формування нових частин і з'єднань, потребували значного збільшення офіцерського корпусу. Для цього розпочалася широкомасштабна підготовка офіцерів воєнного часу – прапорщиків. Відповідно до розроблених ще у 1910–1911 рр. програм та змін до них, з жовтня 1914 р. Пажеський корпус, військові та спеціальні училища перейшли на прискорений (3–4 місяці для піхоти, 6 місяців для кавалерії, артилерії та інженерних військ) курси підготовки. Курс підготовки був скорочений з 8 до 4 місяців за вказівкою військового міністра В.А. Сухомлінова [9, с. 157]. Протягом війни ці терміни навчання неодноразово змінювалися. Ще за довоєнними планами 1915 р. були відкриті нові військові училища у Києві – Миколаївське артилерійське та Олексієвське інженерне, також почався процес створення шкіл прапорщиків, з аналогічним терміном навчання.

Для наочності наведемо програму прискореної 4-місячної підготовки у піхотному училищі [9, с. 158]. можемо побачити в *табл. 4*:

Таблиця 4

Дані про втрати із числа офіцерського корпусу російської імператорської армії [1, с. 194]

Назва предметів та навчальних занять	Заняття у класах год.	Стройові та польові заняття год.	Загалом на курс. год.
Тактика (теорія і розв'язання завдань)	144	-	288
Тактичні завдання в полі	-	16	
Тактичні навчання	-	128	
Військова топографія (теорія)	24	-	48
Робота на місцевості	-	24	
Фортифікація (теорія)	40	-	56
Робота на місцевості	-	16	
Навчання стрільбі	-	8	72
Кулемет	20	44	
Артилерія	8	8	16
Військова адміністрація	8	-	8
Військова гігієна	24	-	24
Устави	16	-	16
Стрій	-	16	16
Гімнастика	-	8	8
Володіння холодною зброєю	-	8	8
Техніка зв'язку	20	20	40
Зміна чатових і караулів	4	4	8
Бесіди	64	-	64
У розпорядженні начальника училища	16	-	16
Загалом	388	300	688

Програма 8-місячної підготовки кавалерійських училищ майже вдвічі більше уваги приділяла практичній стороні підготовки. Відсутні такі предмети як «стрій», «гімнастика» і «техніка зв'язку», зате значно збільшені години «тактики», «уставів» та «військової топографії». Лівову частку займали предмети суто практичні: «військово-службова підготовка» та «стройові та польові заняття», загальноосвітні та виховні предмети були відсутні. Для наочності наведемо програму навчання за прискореною 8-місячною підготовкою у кавалерійському училищі [9, с.158]. можемо побачити в *табл. 5*:

Дані про втрати із числа офіцерського корпусу російської імператорської армії [1, с. 194]

Назва предметів та навчальних занять	Заняття у класах год.	Стройові та польові заняття год.	Загалом на курс. год.
Тактика	128	128	256
Артилерія	32	32	64
Фортифікація	44	20	64
Топографія	32	64	96
Військова топографія	64	64	128
Військова адміністрація	22	10	32
Військова гігієна	20	12	32
Іппологія	48	16	64
Устави	86	42	128
Військово-службова підготовка	-	576	576
Загалом	476	964	1440

Юнкерам, що пройшли прискорену підготовку, вирішено було присвоювати військове звання прапорщик, передбачене законом воєнного часу. Нововведенням до закону стало лише назва чину «прапорщик чинної служби».

23 вересня 1914 р. «височайше затвержені» школи прапорщиків, перший прийом слухачів у які відбувся вже 1 жовтня 1914 р. Відразу було відкрито 4 школи прапорщиків у Петрограді, Москві та Києві. 19 листопада 1914 р. наказом по військовому відомству видано нове «Положення про прискорену підготовку офіцерів у воєнний час в школах при запасних піхотних бригадах». Услід за цим розпочалося відкриття шкіл при фронтах і окремих арміях, при запасних піхотних та артилерійських бригадах. Таке різке збільшення кількості шкіл призвело до появи нового «Положення про школи підготовки прапорщиків піхоти» від 13.02.1916 р. [9, с. 159]. Положення обумовлювало, що школи відкриваються для підготовки «нижніх чинів» у прапорщико. Школи підпорядковувалися начальнику Генерального штабу, а загальне керівництво здійснювали начальники штабів військових округів. У травні 1916 р., використовуючи період канікул, було відкрито 10 тимчасових шкіл прапорщиків при кадетських корпусах. Вони здійснили один випуск, після чого були закриті. Влітку 1916 р. була спроба виділити з числа слухачів шкіл осіб з вищою освітою, або вихованців вишів, щоб створити для них програму освіти більш високого рівня. Для цього призначили 12 піхотних і 1 інженерну школу прапорщиків. Проте перший випуск продемонстрував, що експеримент не вдався. Після чого виділені школи перейшли знову у «звичайний» режим роботи. Також у Катеринодарі була створена спеціальна школа для підготовки прапорщиків козачих військ. Штат кожної школи складав 200-400 юнкерів, приймальні іспити не проводилися, основною вимогою залишався освітній рівень не нижче 2-го розряду (неповна середня освіта) [9, с. 160]. Випускні іспити не проводилися, хоча юнкера отримували оцінку «задовільно» або «незадовільно», а правом на присвоєння звання прапорщика користувався командувач військового округу.

Загалом 1914-15 рр. було відкрито 62 школи прапорщиків, у тому числі 43 окружні, 3 школи прапорщиків ополчення, 10 тимчасових (при кадетських корпусах), 3 при фронтових батальйонах, 2 армійські і 1 – школа мічманів воєнного часу.

Від самого початку існування школи прапорщиків відразу відчули «кадровий голод» викладацького складу. Кадетські корпуси і військові училища самі гостро потребували викладацький склад, тому особливо допомогти не могли, було виділено лише 54 особи. Проблема формування викладацького складу вирішувалася за рахунок стройових офіцерів. Також програми підготовки у більшості залишалися старими (затвержені ще 1886 р.), і не відповідали вимогам, цією проблемою заопікувалися щойно з кінця 1915 р.

Випускники шкіл прапорщиків не користувалися правами офіцерів чинної служби (кадрових), не могли бути підвищеними до штаб-офіцерських чинів (вище штабс-капітана), і по демобілізації підлягали звільненню у запас чи ополчення.

Чин прапорщика могли отримати і без проходження прискореного курсу у військових та спеціальних училищах чи школах прапорщиків, «вольноопределяющиєся», «бажаючи» і категорія осіб з 1 розрядом по освіті (закінчена середня), що вступили на військову службу згідно же-

ДОСЛІДЖЕННЯ, ПОВІДОМЛЕННЯ

ребкування до 1 січня 1914 р. (відповідно до вимог Військового закону 1912 р.), а також солдати та унтер-офіцери за бойові звершення, юнкера «ударних батальйонів» - після перших боїв у яких вони приймуть участь, незалежно від того, скільки вони провчилися у військовому закладі [4, с.25]. Станом на 10.05.1917 р. було підготовлено більше 170 тис. прапорщиків. Для наочності приведемо дані по різних категоріям у таблиці.

Дані про чисельність прапорщиків, які були випущені з Пажеського корпусу, військових і спеціальних училищ, шкіл прапорщиків та за бойові звершення, з 01.12.1914 по 10.05.1917 р. [4, с.26]. можемо побачити в *табл. б*:

Таблиця 6

Дані про втрати із числа офіцерського корпусу російської імператорської армії [1, с.194]

Категорія прапорщиків	Рік та номер наказу по військовому відомству	Кількість прапорщиків
Закінчили прискорену підготовку у Пажеському корпусі, військових та спеціальних училищах	1914, № 689. 756 1916, № 3091	63785
Отримали чин прапорщика в інженерних училищах по прискореній програмі (склали іспит)	1915, № 618	96
Випускники шкіл підготовки прапорщиків піхоти, укомплектованих особами вихованців вишів, або з вищою освітою (перетворені у звичайні після першого випуску)	1916, № 162	7 429
Отримали чин прапорщика за бойові здійснення (як ті, що мають право по освіті, так і ті, що не мають таких прав)	1914, № 617	11 494
Випускники шкіл підготовки прапорщиків піхоти, шкіл прапорщиків ополчення, шкіл прапорщиків інженерних та козачих військ. (Правами офіцерів чинної служби (кадрових) не користуються, по демобілізації підлягають звільненню у запас чи ополчення.)	1914, № 742 1915, № 189. 228, 689 1916, № 622	81 426
Отримали чин прапорщика на фронті та у тилу, по «поданню стройового начальства» для поповнення некомплекту 1 і 2 розрядів по освіті.	1914, № 587 1915, № 110, 423	8 128
Усього прапорщиків		172 358

Загалом, вважається що протягом війни прапорщиками стали близько 220 тис. осіб. [4, с. 26]. Школи прапорщиків дали з цієї кількості приблизно половину, до 109 тис. осіб [9, с. 160]. Щодо рівня фахової підготовки офіцерів воєнного часу, то він був низьким. Навіть відсутність бойового досвіду у офіцерів, можна було відшкодувати, певною мірою, за рахунок загальноосвітньої та спеціальної військової підготовки. Але загальноосвітній рівень був таким, що загалом більше 50% офіцерів воєнного часу не мали навіть загальної середньої освіти. А 3-4-місячні курси шкіл прапорщиків піхоти не могли навіть і близько дати достатній рівень підготовки. У порівнянні, рівень загальноосвітньої та військової підготовки був вище у офіцерів воєнного часу - випускників кадетських корпусів [4, с.27]. Можна також згадати характеристики, які давалися офіцерам воєнного часу з боку кадрових офіцерів та солдат. Барон А.Будберг у «Записках білогвардійця», оцінюючи рівень підготовки, писав: «За декілька тижнів не можна створити офіцера, або навіть його придатний сурогат; його неможливо навчити навіть абетці військової справи в тому об'ємі, який є необхідним молодшим офіцерам та ротним командирам. ... на германському фронті наші солдати помітили слабкі сторони офіцерів, які випускалися з короткотермінових шкіл, і називали їх шестимісячними викидами» [10, с.343-344]. Генерал Головін також характеризує рівень підготовки офіцерів воєнного часу як дуже низький. Як начальник штабу 7 армії він запровадив у рамках армії, для новоприбулих прапорщиків, шеститижневий курс особливої тактичної підготовки у найближчому тилу [1, с.477].

Набрані темпи підготовки прапорщиків піхоти вже на початку 1917 р. призвели до перевиробництва. Надкомплект ще значно зріс, коли у вересні 1917 р. було прийняте рішення про розформування дивізій третьої черги. У вересні 1917 р. надкомплект становив 17323 піхотних офіцера. Проте якщо у піхоті відбулося перевиробництво, то потреба у командирах «технічних» військ так і не була вирішена. На березень 1917 р. некомплект офіцерів артилерії складав 1520 осіб, а інженерних військ – 990 осіб [9, с.160]. Наочне перевиробництво і низька якість підгото-

вки випускників призвела до того, що вже у лютому 1917 р. було заборонено приймати понадштатно юнкерів на навчання, а 31 серпня 1917 р. вийшла директива ГУВНЗ про введення в училищах обов'язкової 8-місячної підготовки. 6 вересня 1917 р. була розіслана телеграма генерал-лейтенанта В.В. Марушевського про припинення прийому юнкерів у школи прапорщиків і подальше їх закриття. Відтоді підготовка офіцерів повинна була відбуватися тільки у військових і спеціалізованих училищах [11, с.386].

Висновки Порівнюючи дві системи підготовки офіцерів резерву (запасу), які існували в арміях Австро-Угорщини і Російської імперії, слід визнати що обидві вони не були досконалими. Претензії сучасників висувалися до обох систем. Основою таких претензій був слабкий економічний розвиток обох країн і, у випадку Австро-Угорщини, прагнення заощадити на армії (попри задекларований загальний військовий обов'язок, Австро-Угорщина відбракувала до 50% призовників тільки за станом здоров'я, щоби не збільшувати збройні сили і, відповідно, військовий бюджет), а у випадку Росії – слабкий рівень освіти суспільства (тільки 1,1% населення мав вищу та закінчену середню освіту), що означало невисокий технічний рівень військовослужбовців, нерозуміння суті і користі технічних засобів (наприклад, як це не банально після робіт Попова, слабе використання засобів радіозв'язку в армії). Крім того, в обидвох державах існували певні внутрішньо-політичні проблеми, які впливали на це становище, але яких ми не торкатимемося. Результатом такого положення як для Австро-Угорщини, так і для Росії стала колосальна перенапруга сил і засобів, необхідних для підготовки, спорядження та утримання величезної кількості солдатів і офіцерів, яка згодом призвела до економічного колапсу, і стала однією з причин загибелі обох держав. Щодо самої системи підготовки офіцерів воєнного часу, треба визнати, що австро-угорська модель була набагато гнучкіша і досконаліша. Це пов'язане з більш ретельним підходом до справи. Австрійці набагато раніше і в більшому обсязі почали готувати своїх офіцерів воєнного часу, неодноразово вдосконалюючи систему. Основною метою, крім, власне, підготовки, було недопущення в офіцерський корпус «сторонніх» елементів, плюс самі терміни присвоєння первинного офіцерського звання лейтенант були набагато довшими, ніж в Росії, та залежали від характеристик на кандидата від офіцерського складу підрозділу. Тут доречно нагадати, що досить часто у вітчизняній літературі можна зустріти помилковий переклад звання фенріх як прапорщик. Хоча корені цих слів і стосуються поняття «прапор», проте самі звання, а точніше ранги – абсолютно різні. У збройних силах Російської імперії прапорщик – це вже офіцер, а фенріх Австро-Угорщини – лише кандидат в офіцери, проміжний ранг між офіцером та унтер-офіцером. Також треба згадати, що військове керівництво Австро-Угорщини всіляко опиралося проникненню в офіцерське середовище осіб, що хоча б формально не зголосилися до добровільної служби, демонструючи свою лояльність до держави. Можна згадати про введення звання офіцірштельфертретер (заступник офіцера), що не давало право на підвищення до офіцера, а також інші механізми воєнного часу. Успіхи австро-угорської системи треба, перед усім, віднести і до більш широкої освітньої бази населення, що дозволяла проводити більш ретельний відбір кандидатів.

Російська система прагнула при надзвичайно обмеженому кадровому потенціалі вирішити проблему офіцерських кадрів в строю. Це призвело до широкого проникнення в офіцерський корпус «небажаних» елементів, послабило його професійний рівень, багато у чому підірвало авторитет офіцера в строю, але дало, як це не парадоксально, новий тип «народних» командирів, який проявив себе в революційних подіях, та під час громадянської війни.

Список використаної літератури

1. Головин Н.Н. Россия в Первой мировой войне. – М., 2006. – с.528
2. Österreich-Ungarns Letzter Krieg II. Bd. Beilagen. Das Kriegsjahr 1915.1. – Wien, 1931. – S. 112. Tabelle 4. Standesbewegung zwischen Heimat und Heer.
3. Österreich-Ungarns Letzter Krieg VII. Bd. Beilagen. Das Kriegsjahr 1918. – Wien, 1938. – S. 193. Tabelle 1. Die Gesamtverluste der öst.-ung. Wehrmacht nah den Meldungen der Armee in Felde.
4. Кавтарадзе А.Г. Военные специалисты на службе Республики Советов 1917–1920 гг. – М., 1988. – с.276
5. Вооруженные силы Австро-Венгрии / Глав. Управление Генерал. Штаба. Издание отдела Генерал-Квартрмейстера. Часть I: Организация, мобилизация и состав вооруженных сил (по данным к 1 января 1912 года). – СПб.: Военная типография, 1912. – с.343

6. Лосев О.С. Система підготовки офіцерських кадрів сухопутних військ у збройних силах Австро-Угорщини напередодні Першої світової війни // Військово-науковий вісник. – 2018. – Вип. 29. – С.154-169.

7. THE AUSTRO-HUNGARIAN ARMY 1914–18. For Collectors of its postal items by John Dixon-Nuttall. [Electronic resource] Chapter 2: Military Service in Austria-Hungary 1914. Appendix C to chapter 2, Officers, military officials and non-commissioned officers: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.austrianphilately.com/dixnut/dn2.htm>

8. Суряев В.Н. Офицеры русской императорской армии 1900–1917. – М., 2012. – с.272

9. Уваров И.А. Подготовка офицеров российской армии в годы Первой мировой войны // Вопросы теории и практики: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. – Тамбов: Грамота, 2011. – Вип. 5(11). – Ч. III. – С.156-161.

10. Будберг А. Дневник белогвардейца 1917–1919. – М., 2001. – с.816

11. Безугольный А.Ю., Ковалевский Н.Ф., Ковалев В.Е. История военно-окружной системы в России 1862–1918. – М., 2012. – с.463

Отримано: 29.03.2019 р.

УДК 94(477):356.15(477.52)

Вербовий О.В., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри новітньої історії України Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (м. Київ)

ІСТОРІЯ ГЛУХІВСЬКОГО ЗАГОНУ СУМСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО З'ЄДНАННЯ ПІД КОМАНДУВАННЯМ П.Л. КУЛЬБАКИ (1941-1944 рр.)

У статті на основі архівних документів досліджено історію Глухівського партизанського загону, що входив до складу Сумського партизанського з'єднання – 1-ї Української партизанської дивізії ім. двічі Героя Радянського Союзу С.А. Ковпака, і діяв на окупованій території України в роки Другої світової війни. З'ясовано процес створення Глухівського загону та об'єднання його з Путивльським загonom. Проаналізовано його структуру та особовий склад; досліджено бойову, диверсійну та розвідувальну діяльність у період самостійного існування загону та у складі з'єднання (дивізії).

Ключові слова: Друга світова війна, партизанський рух опору, Сумське партизанське з'єднання, Глухівський партизанський загін, Глухівський район.

Історія радянського партизанського руху опору в роки Другої світової війни отримала своє висвітлення в численних наукових працях радянських, вітчизняних та зарубіжних істориків. На сьогодні історіографія наповнена дослідженнями різноманітних аспектів даної проблеми (загальної історії партизанського руху, кількості партизанів та результатів їхньої бойової діяльності, побуту партизанів, взаємовідносин з місцевим населенням та українськими націоналістичними формуваннями, діяльності окремих учасників партизанського руху тощо) [2; 4; 5 та ін.]. Однак, як відомо, історія складається з деталей, а тому все частіше увагу науковців привертають окремі сюжети та окремі бойові одиниці як суб'єкти партизанської війни. Одним із таких є Сумське партизанське з'єднання (1-ша Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу С.А. Ковпака). І якщо історія з'єднання (дивізії) отримала в історіографії належне висвітлення, то діяльність його підрозділів потребує окремого дослідження. Серед партизанських загонів, що фактично весь період окупації території України пройшли у складі з'єднання (дивізії), був Глухівський загін.

Метою даної статті є дослідження історії Глухівського партизанського загону – його створення та об'єднання з Путивльським загonom, становлення структури та формування особового складу, бойової, диверсійної та розвідувальної діяльності спочатку як самостійного підрозділу, а потім у складі Сумського партизанського з'єднання (1-ї Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу С.А. Ковпака).

Швидкий наступ німецьких військ змусив радянське керівництво визнати необхідність ведення партизанської боротьби на окупованій території, а відтак, здійснити низку заходів з її ор-